

Stuorimus alimus boazologut -bargojoavkku loahpparaporta:

**EVTTOHUS STUORIMUS LOBÁLAŠ BOAZOLOGUIN
JAGIIDE 2020-2030**

**Gánnáhahti, suvdilis ja kultuvrralaččat
mearkkašahti boazodoallu**

Láidehus

Boazodoallolága (848/1990) 21 §:a mielde eana- ja meahccedoalloministeriija mearrida logi jahká háválassii, ahte man galle ealihanbohcco bálggus oažžu guovllustis jahkásaččat doallat ja man galle dákkár bohcco bálgosa oasálaš oažžu eanemustá oamastit. Ásahus mearkabiriin ja stuorimus alimus boazologuin lea fámus jagi 2020 miessemánu loahpa rádjái (450/2010, 857/2014).

Eana- ja meahccedoalloministeriija ásahii 12.10.2018 bargojoavkku válmmaštallat evttohusa stuorimus lobálaš boazologuin bálgosiid guovdu ja oasálačča guovdu. Bargojoavkku doaibmaáigodat lei 12.10.2018-31.12.2019. Bargojoavkku doaibman lei gárvvistit evttohusa eana- ja meahccedoalloministeriijai bohccuid dálveguohtumiid suvdilis buvttadannávcca čuvvon ealihanboazologuin jagiide 2020-2030.

Bargojoavkku sátnejodiheddjin doaimma Tapani Sirviö eana- ja meahccedoalloministeriijas. Bargojoavkku lahttun nammaduvvojedje Hannu Linjakumpu Lappi EBI-guovddážis, Anne Ollila Bálgosiid ovtastusas, Risto M. Ruuska Lappi guovlluhálddahasdoaimmahagas, Päivi Lundvall Suoma luonddusuodjalanlihtus, Asko Länsman Sámedikkis, Matti Tyhtilä MTK Davvi-Suomas, Jouko Kumpula Luondduriggodatguovddážis ja Kirsi-Marja Korhonen Meahciráđđehusas. Bargojoavkku čállin doaimmaiga Päivi Kainulainen Lappi EBI-guovddážis ja Marja Anttonen Bálgosiid ovtastusas. Lassin bargojoavkku bissovaš áššedovdin nammaduvvuiga Juha Tornensis Giehtaruohttasa bálgosis ja Henna Kvam olgoministeriijas/Suoma Oslo ambassádas.

Bargojoavku čoahkkani 11 geardde. Juohke bálgosis várrejuvvui vejolašvuohta addit máhcahaga bargojovkui. Lassin bargojoavku gulai viidát sierra surggiid áššedovdiid. Bargojoavku gieđahallan duogášmateriálat eai refererejuvvo loahpparaporttas. Áššedovdiid gullamat, čielggadusat ja bálgosiid girjjálaš evttohusaid čoahkkáigeasut leat lohkamis fidnu siidduin: <https://mmm.fi/hanke2?tunnus=MMM039:00/2018>

Bargojoavkku evttohusat

Bargojoavkku evttohus boazologuin:

Evttohus stuorimus lobálaš boazolohkun lea 203 700 ealihanbohcco áigodahkii 2020-2030. Ealihanboazologuide bálgosiid guovdu eai evttohuvvo nuppástusat, muhto iešguhtege bálggus lea geatnegahtton evttohit guokte doaibmabiju maiguin sihkarastá guohtumiid suvdilisvuođa. Loguid oasálaččaid guovdu evttohit heivehit oktillažžan nu, ahte juohke bálgosis stuorimus lobálaš ealihanboazolohku oasálačča guovdu livččii 500. Nuppástusa mihttomearrin lea lasihit váldodoaimmalaš ja čatnasan boazodoalliid meari bálgosis. Ovdáneapmi sáhtá doalvut bohccuid čohkkemii, mii bealistis sáhtá veahkehit smávva bálgosiid ovtastuvvama.

Bargojoavkku evttohus boazologuid čuvvon lassidoaibman:

Bohccuid dálveguohtumiid suvdilis ávkkástallama sihkarastima várás ja luonddu mánggahámatvuođa ovddidan boazoguohtumiid optimerema várás **bargojoavku evttoha gárvvistuvvot geatnegahtti boazoguohtumiid dikšun- ja geavahanplánat bálgosiid guovdu.**

Evttohusa ákkastallamat

Bargojoavkku evttohusa vuodđun lea oppalašárvoštallan, mas leat váldon vuhtii:

- Luondduriggodatguovddáža (LUKE) manjimuš raporta boazoguohtumiid dilis ja raportta ávžžuhusat,
- Ráđđehusprográmma girjen boazodoalu suvdilisvuoda ja atnámuša oktiiheiveheamis ja eamiálbmot sápmelaččaid kultuvrra mearkkašumis,
- Ja viiddis áššedovdigullan ja badjel jagi bistán áššedovdiid bargujoavkobargu.

Boazodoallolága 21 § 2. mom. mielde ealihanbohccuid ednemušmeari meroštaladettiin eana- ja meahccedoalloministeriija galgá giddet fuomášumi dasa, ahte dálveáigge bálgosa guovllus guhton bohccuid mearri ii mana badjel bálgosa dálveguohtumiid suvdilis buvttadannávcca. Luondduriggodatguovddáža (LUKE) lea jagi 2019 buvttadan gokčevaš dutkamuša dálveguohtumiid dili nuppástusain ja nuppástusaid sivas. Olles raporta lea lohkamis liŋkkas <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-326-763-3>.

Jagiid 2016-2018 boazoguohtuninventeremiin bálgosiid sierralágan dálveguohtumat kártejuvvojit satellihttagovvadulkomiid bokte. Maiddá eará eanageavahanhámiid ja infrastruktuorra gokčan- ja hehttehusguovllut bálgosiin kártejuvvojit ávkkástallamiin báikedihtomateriála ja dutkandieđu eanageavaheami váikkuhusain bohccuid guohtumii. Boazodoalloguovllu davveoasi 20 bálgosa jeagelguohtumiid dili ja dili nuppástusaid čielgadalle veardádallamiin jagiin 2005-2008 ja 2016-2018 inventerejuvvon jeagelguohtumiid iskkusviidodagaid (619 st.) šattolašvuodamihtidemiid. Guohtunmehciid ráhkadusa ja lahppoguohtumiid meari nuppástusaid čielgadalle jagiin 1995-1996 ja 2016-2018 guohtunklassifiseremiid veardádallama bokte. Guohtunklassifiseremiid luohtehahttivuoda ja jeagelguovlluid iskkusviidodagaid ovddasteaddjivohta iskojuvvui. Klassifiseremat gávnnavuovjedje oalle oktilažžan riikka mehciid inventerema iskkusviidodatmateriálain ja iskkusviidodagain ožžojuvvon bálgosiid jeagelestimáhtaid luohtehahttivuoda gávnnahedje leamen buorre.

LUKE mielde gárvvistuvvon statistihkkaanalysaid vuodul iskkusviidodagaid jeagelbiomássáide váikkuhit čielgasamosit guođoheami jagiáiggi orrun jeagelguovlluin ja jeagelguovlluid boazodávjodagat seammá go vuovdedoalu dahkan nuppástusat vuvddiid ráhkadusas ja boares vuvddiid meriin bálgosiin. Maiddá eanageavaheami viidodat bálgosiin ja jáhkehahti maiddá dálkkádatnuppástusa dahkan ekosystemanuppástusat čilgejit bealisteaset jeageleatnamiid ortnega ja šaddošládjanuppástusaid. Sierra guovlluin sierra dahkkiid váikkuhus goittotge molsašuddá. Vuoittohis nuppástusat bohccuid guohtunbirrasiin leat gulu nuppástuhtán boazodoalu ja lasihan bohccuid dálvelassebiebmama ja gárddis doallama dárbbu. Guohtumiid geahppáneamis ja moallaneamis leat bohtán báikkuid maiddá ruossalasvuodát ja váttisvuodát boazodoalu sihke eará ealáhusaid ja intreassajoavkkuid gaskii.

LUKE mielde bohccuid dálveguohtumiid dáládili ja anolašvuoda buorideapmin livččii dárbu gárvvistit boazodoalloguovllu sierra osiid buoremusat heivvolaš oppalaš, guhkes áiggi boazoguohtumiid dikšunplánaid. Boazodoalus bálgosiid jagiáiggiid guohtunlotnašuvvanvuogádagaid ovddideami ja boazologuid muddema dárbbuid ja vejolašvuodaid galggašii váldit vuhtii. Nuppe dáfus eará dutkamušat oassái dievasmahttet LUKE boazoguohtundutkamuša, ja oassái spiehkcasit das. Guhkká guođotkeahttá lean jeageleatnamiin vuovdedoalu váikkuhus jeagelmeriide lei čielgasit unnit. Manjimuš jahkelogiid áigge ekonomiijavuvddiid ráhkadusa nuppástus leamašan bohccuid guođoheami dáfus oiddolot go árabut.

Boazodoalu gánnáhahttivuoda vuodđu lea oalle dássidis biergobuvttadeapmi jahkásaččat molsašuddan siivvuin fuolatkeahttá. Lassebiebmamiin meahccái ja dálveáigge gárddis doallamiin sáhtta jahkemolsašuddama dássidit ja garvit jápmojagiid. Go bohccot stuorra oasi dálvvis bibmojuvvojit, dat eai daga deaddaga dálveguohtumiida.

Bargojoavku guottiha Luondduriggodatguovddáša dutkamušas ovdanbuktojuvvon doaimmaid oppalaš ja guhkes áiggi plánaid maiguin buoridit boazoguohtumiid suvdilisvuoda. Dáid plánaiguin boazodoallu sáhtta čatnasit bealistis buoremusat váikkuhit guohtumiid dillái ja ovddidit daid suvdilis ávkkástallama. Seammás boazoguohtumiid dikšun- ja geavahanplánaide gullelaš doaimmat sáhttet ovddidat mángga vugiin maiddá boazodoalu buvttadeami ja gánnáheami buorráneami. Dego LUKE guohtuninventeremiin goittotge boahá ovdan, stuorámuš oasis boazodoalloguovllus boazodoalu bálddas maiddá eará eanageavahanhámit ja vuovdedoallu váikkuhit čielgasit guohtumiid dillái ja anolašvuhtii, man dihtii boazoguohtumiid suvdilis ávkkástallan lea maiddá viidasut ja eanet hástaleaddji suvdilis biodollui gullelaš gažaldat. Boahátevuodas maiddá dálkkádatnuppástusa váikkuhusaid boazoguohtumiid dili rievdamii galggašii váldit ain viidáseappot vuhtii maiddá boazodoalu hárjeheamis go guohtunbirrasii váikkuhan eará eanageavahanhámiid ja ealáhusaid doaimmas.

Suoma luonddutiippaid áittavullošášvuodabargojoavku gávnnašii, ahte dálkkádatnuppástus ja boazoguođoheapmi ja daid oktasašváikkuhusat leat mearkkašahtti duottarluonddutiippaid dillái váikkuhan dahkkit. Dálkkádaga liegganeapmi dahká goahcevuovderájá ovdáneami duottarguovlluide ja duottarjalgadasa miesttahuvvama. Bohccuid guođoheapmi gullá duottarguovllu lundui. Fámolaš birra jagi guođohandeatta goittotge heajuda mánggaid, eandalii goike jeagellágan duottarluonddutiippaid dili. Fámolaš geasseguođoheapmi heajuda lagešvuoddiid ođasmuvvama. Govttolaš guođohandeaddagis sáhtte leat maiddá buorit váikkuhusat šlájaid mánggahámatvuhtii eandalii valljásbiepmo luonddutiippain. Mearkkašahtti lea guođoheami oktasašváikkuhus dálkkádatnuppástusain. Dás ovdamearkan leat lagešvuoddit, main dálkkádatnuppástusa dihtii leat ain dávjjibut mihttármáđu dahkan roasut. Geasseguohtumiin lagešvuoddiid ealasmuvvan lea šaddan váigadeappun, go bohccot borret lagežiid vesáid ja dalle lagešvuoddiid ođasmuvvan eastašuvvá. Dát mielddisbuktá gulul lagešvuoddiid jávkama. Dálkkádatnuppástus ja guohtun sáhttet váikkuhit maiddá nuppe guvlui ja kompenseret nubbi nuppi váikkuhusaid. Ovdamearkan varrasut duottarguolbaniin ja –niittuin bohcco guohtumis sáhtta leat oiddolaš váikkuhus, go dat sáhtta eastit luonddutiippa savvoma ja bajásdoallat šlájaid mánggabearlatvuoda. Go olles duottarguovlu lea boazodoalu bires, guođoheamis sáhtta leat muhtun dási juogo oiddolaš dahje eahpeoiddolaš váikkuhus measta buot duottarluonddutiippaide. Beaktilis guohtundeaddaga dagahan vaháigiid geahpedeapmin duottaráššedovdijoavku evttoha guohtundeaddaga muddema ja guohtonlotnašuvvama ovddideami (Kontula, T. & Raunio, A. (toim.) 2018).

Professor Lauri Oksanen jođihan dutkanjoavkku mielde geasseguođoheami čujuheapmi luonddu dáfus buoremus vejolaš vuogi mielde buvttada stuorra ávkkiiid luonddu mánggabearlatvuhtii. Optimála boazoguođohemiin sáhtta váikkuhit maiddá karbonačatnamii, dálkkádatnuppástusa goahcamii ja hárvanaš duottaršattuid seailumii.

Lassin bargojoavku váldá evttohusa dagadettiin vuhtii Antti Rinne ráđđehusa ráđđehusprográmma girjema, man mielde "Ovddidat boazodoalu gárgeheami gánnáhahtti, suvdilis ja kultuvrralaččat dehálaš ealáhussan".

Bargojoavku gávnnaš, ahte boazoguohtumiid geavahanplánat ollašuttet guovddáš osiin LUKE ávžžuhusaid ja ovdalis máinnašuvvon ráđđehusprográmma mihttomeriid. Geavahanplánaiguin lea maiddá vejolašvuodta oktiivehit oassái

- boazoguohtumiid ávkkástallama dárbbuid ja vejolašvuodaid,
- boazoguohtumiid suvdilis ávkkástallama gáibáhusaid ja sierra dahkkiid váikkuhusa guohtumiid suvdilis ávkkástallamii,
- ja eamiálbmot sápmelaččaid rievtti hárjehit gielas ja kultuvrras oktan árbevirolaš ealáhusaid, maid váimmus boazodoallu lea.

Guohtumiid dikšun- ja geavahanplánaid sisdoallu

Go vuhtiiváldit ovdalis máinnašuvvon LUKE raporttas máinnašuvvon guohtumiid dillái váikkuheaddji dahkkiid, bargojoavku doallá mearkkašahttin, ahte boazodoallu čatnasa dahkat iežas oasis doaimmaid dálveguohtumiid gierdannávccaid buorideapmin ja geasseáiggálaš guohtumiid geavaheami optimerema dáfus. Bargojoavku doallá dehálažžan maiddái, ahte plánat bálgošiid guovdu sisttisdoallet konkrehtalaš ja váikkuheaddji doaimmaid dálveguohtumiid suvdilis buvttadannávccaid dorvvasteapmái ja guohtumiid suvdilis geavaheami buorideapmái. Bálgošat leat earálárganat nuba bargojoavku ovdanbuktá earálárgan molssaeavttuid guohtumiid geavaheami ovddideapmái.

Bálgošiid guohtumiid dikšun- ja geavahanplánaid vuođđun doaimmašedje bálgošiid bargojovkui jagiin 2018 ja 2019 dahkkojuvvon ovdanbuktimat bálgošiid guohtumiid sihke boazodoalu dilis ja bálgošiid boazodoalloplánat.

Bálgošiin gáibiduvvon dikšun- ja geavahanplánain ja daid ollašuhttimis árvvoštallojuvvo maiddái boazologuid muddema dárbbuid bohccuid dagahan gilvinváhágiid geahččančiegas. Guohtumiid dikšun- ja geavahanplánii galgá gullat maiddái plána bohccuid guođoheami resurseremis ja gilvinváhágiid easttadeamis.

Bargojoavku ovdanbuktá, ahte bálggus vállje guokte vulobealde máinnašuvvon doaibmabijuin ja ovdanbuktá doaibmabijuid ollašuhttinvuogiid jagiide 2022-2030:

1. Unnimustá 7 % ealihanboazologu njiedjan stuorimus lobálaš boazologu ektui

Doaibmabijuin bálggus mearrida unnidit boazologustis stuorimus lobálaš boazologus unnimustá 7%. Doaibmabijuin viggojuvvo lasihit dálveguohtumiid jeagelmeari guohtundeaddaga geahpidemiin.

2. Árra njuovvan 1.6.-15.11. gaskasaš áigge

Doaibmabijuin bálggus čatnasa njuovvat árrat čakčadálvvis 2/3 (67%) boazodoallojagi njuovvanbohccuin. Njuovvamat galget leat čađahuvvon ovdal skábmamánu beallemuttu. Doaibmabiju ulbmilin lea seastit dálveguohtumiid minimeremin njuovvanbohccuid dálveáiggálaš guohtumiid geavaheami.

3. Jeagelguohtumiid dili buorideapmi

Doaibmabidju sáhttá sisttisoallat guohtonlotnašuvvama ovddideami guođohemiin dahje áidečovdosiiguin. Doaibmabiju ulbmilin lea stivret bohccuid johtima ja guođoheami ja easttadit bohccuid duolbmamis jeagelguohtumiid bievlan. Bohccuid galgá reainnidit eret dálveguohtumiin ovdal go muohta suddá giđdat.

4. Geasseguohtonlotnašuvvama ovddideapmi

Doaibmabidju sisttisoallá bohccuid geasseguohtuma stivrema nu, ahte dainna ovddiduvvo luonddu mánggahámatvuoda ja easttaduvvo miesttahuvvama. Go stivret bohccuid eret nu olu go vejolaš maiddái ássama ja eanandoalu guovlluin sáhttit unnidit maiddái boazodoalu ja eará intreassajoavkkuid ja ealáhusaid gaskasaš ruossalasvuodaid. Geassit bohccuid galgá guođohit guovlluin, main guođoheamis lea ávki luonddu mánggahámatvuhtii.

5. Bálgošiid ovttahttin

Doaibmabidju sisttisoallá eaktodáhtolaš bálgošiid ovttaštuvvamiid. Doaibmabiju ulbmilin lea guohtumiid dáfus eanet mánggabealat ja buorebut doaibman bálgošiid vuođđudeapmi, guohtumiid mánggabealatvuoda lasiheapmi ja doaibmi guohtonlotnašuvvama ordnen sihke boazobarguid beavttálmahttin ja goasttádusaid

seastin. Muhtun guovlluin siiddaid eaktodáhtolaš ovttastahttin dahje ovttasbarggu lasiheapmi veahkehivččii siiddaid guohtumiid šaddama mánggabealagin ja bohccuid guohtonlotnašuvvama ja guohtumiid geavaheami ovddideamis.

Guohtumiid dikšun- ja geavahanplánaid dohkkeheapmi ja bearráigeahčču

Eana- ja meahccedoalloministeriija vástidivččii ásahusákkain. Plánaid dohkkehivččii Lappi EBI-guovddáš. Lappi EBI-guovddáša ealáhusat- ja biras -ovddasvástádussuorggit bivdet plánain cealkámuša boazodoalu boahtteáigebargojoavkkus, Bálgosiid ovttastusas ja sámeguovllu bálgosiid dáfus Sámedikkis. Plánaid bearráigeahččus vástidivččii Lappi guovlluhálddahasdoaimmahat. Bálgosiid ovttastus rávvešii ja stivrešii plánaid gárvvisteami, juos bálggus bivddašii dan.

Ávžžuhusat barggu joatkimii

Bargojoavku evttoha bálgosiid boazoguohtumiid dikšun- ja geavahanplánaid válmmaštallamii sullii guovtti jagi válmmaštallanáiggi. Bargojoavku ávžžuha ministeriija ásahit boazodoalu boahtteáigebargojoavkku, mii sáhttá doaimmat geavahanplánaid stivrenjoavkun. Bálgosiid dikšun- ja geavahanplánat galggašedje leat gárvát ollašuhttimii 1.6.2022.

Bargojoavku evttoha joatkkačielggadeami vearan boazologu researvva, dalle boazologu geahpedan bálgosiid guorusin báhcán boazologu sirdašuvašii oktasaš reservii, mas buori boazodoallovuogi kritearaid ollašuhtán bálggus sáhtašii ohcat boazologus bajideami nohkavaš áigodahkii. Doaimmain fikkašedje stivret boazologu dohko, gos biergobuvttadeapmi lea mearkkašahtti ja gos ollesáigásaš boazoeaiggádiid mearri lea stuoris boazologu ektui, iige boazologu lasiheapmi áitte guohtumiid gierdannávcca. Boahttevuodábargojoavkkus galggašii smiehttat kritearaid vejolaš researvva bokte dáhpáhuvvan bálgosiid boazologu njiedjama vejolašvuodain boazologu loktemii nuppi bálgosis.

Sámediggi ávžžuhii 14.11.2019 dollojuvnon ráđđádallamis, ahte boahtteáiggebargojoavku árvvoštallá 15.11 beaivemeari olis duohkeráji "ja/dahje ovdal dálveguohtumiidda sirdašuvvama" go čoavdit dikšun- ja geavahanplána ollašuhttima.

Boahtteáigebargojoavkku galggašii maiddávi vihkkehallet guođohandoarjjahámiid sihke dálve- ja geasseguohtumiid geavaheami optimerema dáfus ja vejolaš movttiidahttimiid bálgosiid eaktodáhtolaš ovttastahttimii. Dasa lassin bargojoavku galggašii dahkat evttohusaid eará eanangeavaheami boazodollui dagahan vahágiid minimeremii ja vahágiid divvumii ovddežin.